

LUOKAT: MONITASOINEN ONGELMA

Luokkaprojekti ja sen yhteenveto-osuus *Suomalaiset luokkakuvassa* tuntuu käyneen käsiksi keskeiseen aiheeseen. Jo haudatuksi luultu luokkakeskustelu on virinnyt uudelleen myös luokkakulttuurista ja uutta keskiloikkaa käsitteiden esitysten kautta. *Suomalaiset luokkakuvassa* on saanut paljon palautetta tämän keskustelun vanavedessä. Koska monet keskusteluteemat tuntuvat tärkeiltä, mutta niitä toisaalta yrittää ratkoa turhankin kevyesti, keskustelua on syytä jatkaa ja syventää. Tässä kommentoimme eräitä luokka-analysin ja luokkateorian perustavimpia pulmia.

Luokka-analysin tasot ja kehät

Luokkaprojektissa keskeiset teoreettiset ja metodologiset ratkaisut kiteytyivät tutkimuksellisen kehän ajatukseen. Tämän ajatuskuvion mukaan luokkatutkimus etenee perättäisinä kehinä. Ensimmäinen näistä on luokka-aseman ja luokkatilanteen suhteen tarkastelu, toinen tietoisuuden ja organisoitumisen erittely edellisen pohjalta ja kolmas kehä molempien edellisten askeleiden välittämä tutkimus luokkien ja yhteiskunnallisten voimien muotoutumisesta. Luokkatutkimuksen kehäajatus merkitsee, että siirtymä luokka-asemien erittelystä toiminnan ja tietoisuuden tutkimiseen on perusteltua vain välitysten ja katkoksen kautta. Toiseksi tämä ajattelutapa merkitsee, että luokkatutkimuksen eri vaiheissa tarvitaan teoreettisilta juuriltaan erityyppistä käsitteistöä. Käsitevälineistö ei ole kuitenkaan mielivaltaista, vaan sitä määrittää toisaalta pyrkimys luokkateorian relevanssin tarkasteluun tutkimuksen kehien kautta, toisaalta luokkien homogeenisuuden ja niiden tilanteen ja tietoisuuden ristiriitojen problematiikka.

Ajatus luokka-analysin kehistä hyväksyttiin esitetyissä arvioissa yleisesti ottaen ja periaatteessa. Sen täyttä merkitystä ei mielestämme kuitenkaan kaikissa kohdissa ymmärretty. Kolme keskeistä aukkoa on syytä todeta.

(1) Luokkatutkimuksen validiteettiongelmaa ei voi ymmärtää kaipaasti vain mittareiden sisältöön kohdistuvaksi eikä edes pelkästään

luokkarakenneteorioiden käyppyyden ongelmaksiksi, vaan validiteetissa on kysymys luokkatutkimuksen kehästä kokonaisuudessaan. Hannu Uusitalo arvostelee meitä siitä, ettemme lainkaan pyrkisi validioimaan saamaamme luokkarakennetta ja sen kykyä mitata Suomen luokkia. (Uusitalo, 46) On vaikea ymmärtää, mitä tämä validiointi merkitsee, ellei kysymys ole juuri noudatetusta tutkimuksellisen kehän ajatuksesta.

(2) Monissa kritiikeissä vaaditaan lukuisien asioiden *samanaikaisesti* huomioinnattamista luokkateoreettisina kriteereinä. Esimerkiksi J.P. Roos toteaa: ”On toki merkittävää, ettei ole voitu kehittää mallia, jossa kaikki kolme aspektia — työ, valtio ja elämäntapa/kulutus — olisivat yhdellä kertaa mukana”. Ajattelutapamme suuntautuu kuitenkin yleismetodologisella tasolla sellaisia abstraktin yleisiä malleja vastaan, joista puuttuvat asianmukaiset välitykset ja joissa laadullisesti erilaisia tekijöitä asetetaan perustelematta samanarvoiseen asemaan. *Suomalaiset luokkakuvassa* -teoksessa esitämme vastaavanlaisen kritiikin esimerkiksi Poulantzasin luokkateoriaan, koska siihen sisältyy pyrkimys ottaa taloudelliset, poliittiset ja ideologiset kriteerit samanaikaisesti käyttöön luokkien määrittämisessä.

(3) Luokkatutkimuksen kehäajatus on yhdistettävä pyrkimykseen hahmottaa eri luokkaryhmien luokkatilanteen ja tietoisuuden ristiriitoja. Tällöin ajatellaan, että nämä ristiriidat voidaan nähdä vain luokka-aseman luokkatilanteen kautta tietoisuuteen etenevien askeleiden suhteina (esimerkiksi tilanteen ja organisoitumisen välisen suhteen). Tällöin ajatus siitä, että luokkatutkimus lähtisi Bourdieun hengessä suoraan luokkahabituudesta tai yleisemmin luokkakulttuurien etisinnästä (vrt. esim. Roos tai Tigerstedt) ei vaikuta järkevältä jättäessään luokkien ja luokkaryhmien tilanteen ja toiminnan kannalta tärkeitä ristiriitatasoja analysoimatta.

Luokkatutkimuksen konstitutiivinen perusta

On huomattava, ettei luokkatutki-

muksen kehäajatus ratkaise *luokkarakenneteorian* tai muunkaan luokkatutkimuksen askeleen teoreettisen perustan konstituutio-ongelmia. Luokkarakenteen tutkimuksen tasolla keskeinen tämäntasoinen ongelma on kysymys luokkien määräytymisperustasta ja tästä johdetuista luokkakriteereistä.

J.P. Roos toteaa *Suomalaiset luokkakuvassa* -tutkimuksen arvostelussa, että ”jos suurten ihmisryhmien elämäntilannetta ei niinkään määrää heidän asemansa tuotannossa kuin koulutus ja kulutus, onko silloin lainkaan järkevää, että luokka-asema määrätään pelkästään *työn mukaan?*” Hän tuntuu ehdottavan, että luokkajaon kriteeriksi pitäisi ottaa koulutus ja kulutus.

Semmoisenaan abstrakti mittely luokkajaon kriteereistä on absurdi. Kysymys voidaan kuitenkin asettaa mielekkäästi seuraavalla tavalla. Mikäli Roosin ajatuskulku osuisi oikeaan, yhteiskunnallisilla tuotanto- ja omistussuhteilla sekä niihin perustuvilla herrussuhteilla (työssä, työn organisaatiossa) ei olisi enää olennaista merkitystä. Ongelma koskee siis yhteiskuntarakenteen ja toiminnan konstituition olennaista muuosta. Tämäntapaista muutosta on laajemmin pohdittu keskusteluissa työyhteiskunnan kriisistä ja dualiyhteiskunnasta. On kuitenkin korostettava, että riittävä tutkimusnäyttöä ja teoreettista argumentaatiota yhteiskunnallisen konstituition näin radikaalille muutokselle ei tällä hetkellä ole. Tämäntapaista muutosta voidaan esittää itsestään selvyytenä vain siinä tapauksessa, että yhteiskunnan perustavat konstituutio-ongelmat nähdään jonkinlaisina apriorisina valintoina ja yhteiskuntatiede tällaisista valinnoista kumpuavien koulukulttien distinktiopelinä.

Jos sen sijaan koulutuksen ja kulutuksen paikka halutaan jäsentää luokka-analysin kokonaisuuden perspektiivissä, se näyttää olevan kahdessa kohdassa: (1) luokkatilanteen määreissä ja (2) kansalaisyhteiskunnan rakenteistumisen ja hegemoniasuhteiden tarkastelussa (vrt. Abercrombie & Urry 1983). Näin voidaan yhtäaikaisesti sanoa, että koulutuksella ja kulutuksella

on tärkeä sija luokka-analyysin kokonaisuudessa ja pitää kiinni kannasta, etteivät ne luokkarakennanalyysin tasolla voi syrjäyttää omistussuhteiden ja tuotannollisen herruuden suhteiden tarkastelua.

Historiattomuus?

Suomalaiset luokkakuvassa tutkimesta on myös soimattu historiattomaksi ja kulttuurittomaksi. Tämä moite on suunnattu ennen kaikkea Wrightin luokkarakenneteoriaan. Jos ajatellaan luokkarakenteen konstituutio-ongelmaa ei historia tai kulttuuri sinänsä koskaan anna sen tarvitsemia käsitteitä. Jokainen tutkimus tarvitsee abstrahoivien käsitteiden muodostaman ”luurangon” (Tigerstedt).

On myös luokkaanjohtavaa pitää Wrightin ajatuskuvioita jollain tavoin erityisen historiattomana luokkateorianä. Hänen luokkarakenneskemansa taustalla on nimittäin juuri luokkasuhteiden historiallisia prosesseja koskeva teoreettinen kehittäminen. On totta, että näitä prosesseja on yksinkertaistettu esimerkiksi yksiuolotteisessa työn köyhtymistä koskevassa oletuksessa, mutta meidän tutkimuksessamme noita karkeuksia on purettu (esim. *Suomalaiset luokkakuvassa*, 299—310). Lisäksi on huomattava, että vastaavanlaista luokkasuhteiden historiallisten prosessien käsitteellistämistä ei esiinny esimerkiksi uudemmassa ranskalaisessa uusien keskiluokkien asemaa koskevassa teoretisoinnissa.

Luokkatutkimus luonnollisesti tarvitsee entistä laajemmassa määrin teoreettisesti jäsentynyttä historian tutkimusta. Näin suuren tutkimuksen aukon täyttämiseen ei projektissamme missään vaiheessa toki pyrittykään. Se mitä tehtiin oli Suomen luokkarakenteen kehityksen pääpiirteiden selvittäminen käytävissä olevien tilastoaineistojen perusteella (ks. Kerkelä 1981).

Kysymys kulttuuritutkimuksesta luokkatutkimuksena tai luokkatutkimuksesta kulttuuritutkimuksena on monimutkaisempi ja vielä paljon lisätyötä kaipaava alue. Tässäkin on nähdäksemme kaikki syy välttää abstraktia vastakkainasettelua. Paremminkin tulisi kysyä, kuinka luokkarakenteen esineellistynyt todellisuus

välittyy arkielämän kulttuurisiksi käytännöiksi.

Luokkateorioiden vertailu

Projektissamme pyrimme systemaattiseen (teoreettis-empiriiseen) teoriavertailuun. Pisimmälle tämä vietiin Poulantzasin, Projekt Klasenanalysen ja Wrightin teorioiden vertaamisen osalta. Suppeammin taas verrattiin mm. erityyppisiä palkkatyöläisten sisäistä eriytymistä koskevia keskeisiä teorioita (*Suomalaiset luokkakuvassa*, 116—124).

Projektimme historiallisista analyyseista vastannut Heikki Kerkelä on teoreettisessa puheenvuorossaan luokkatutkimuksen lähtökohdista yrittänyt osoittaa, että tämänkaltaisia teorioita ei ylipäätään olisi tullu omaksua tarkastelun lähtökohdiksi. Hänen perusteenaan ovat erilaiset järjen vastaiset anomaliat, joihin eri teorioihin voidaan osoittaa törmäävän. Tällaisen ajatuskulun ongelma on kuitenkin siinä, että noiden anomalioiden punnitseminen ei sijoitu mihinkään luokkanalyysin kokonaisuuden hahmottukseen. Tällöin eri teorioiden mahdollisia relevanssialueita ei ylipäätään ole mahdollista osoittaa. Tutkijan tulisi Kerkelän neuvoja seuraten suorittaa luokkateorian valinta jo ennen tutkimusprosessia. On kuitenkin niin, että juuri tutkimusprosessimme kullussa eri teorit saatiin osoittaa relevantteiksi erilaisten luokkaryhmien ja erilaisten luokkanalyysin tasojen kohdalla. Anomalioiden etsiminen on toki tärkeää, mutta vain teoreettisen avoimuuden kontekstissa.

Teoriavertailua on arvosteltu myös keskenäisyydestä ja epäsystemaattisuudesta (mm. Pöntinen). Empiirisesti teorioiden vertailua toki voisi edelleen jatkaa ja täsmennää periaatteessa loputtomiin. Keskeinen kritiikki siitä, ettei teoriavertailua olisi tehty luokkatutkimuksen kaikissa vaiheissa tai ettei olisi tarkasteltu sitä, miten joku luokkateoria ”selittää” jonkin toisen teorian luokkien tai luokkaryhmien *sisäisiä* vaihteluja, ei pidä paikkaansa. Esimerkiksi Wrightin luokkaryhmien koostumusta PKA:n luokkaryhmänä on tarkasteltu (*Suomalaiset luokkakuvassa*, 107

ja kokonaisuudessaan luokkarakenneteorioiden keskeinen vertailu jonkin verran tuota teosta laajemmin ks. Blom 1982). Lisäksi tämä elaborointi on ratkaisevan tärkeä, kun luokkatilanteen analyysin jälkeen päädytään hylkäämään PKA:n keskiluokkateoria (*Suomalaiset luokkakuvassa*, 403). Kokonaisuudessaan eri teorioiden vertailu askel askeleelta kohtaa sen teoreettisen vaikeuden, että sekä teorioiden laajuus että niiden sisällölliset kohteet vaihtelevat.

Teoria ja empiria

Monissa kritiikeissä on puututtu teorian ja empirian väliseen suhteeseen. Hannu Uusitalo jopa luonnehtii tutkimustamme kaksijakoiseksi siten, että kyse olisi yleisestä teoriasta ja abstraktista empirismistä. Tähän liittyy myös hänen huomautuksensa siitä, ettei tutkimuksemme hänen mielestään ota Suomea vakavasti. Hän toteaa, että tutkimuksen kohteena onkin enemmän luokkateoria kuin konkreettinen yhteiskunta nimeltä Suomi.

Tutkimuksessamme on teoriakritiikkiin (myös Wrightin kritiikkiin *Suomalaiset luokkakuvassa*, 64—68 ja luku 12) kautta edelleen täsmennetty luokkateoreettista käsitteistöä. Lisäksi — ja tätä olemme itse pitäneet erityisen tärkeänä — luokkanalyysin jokaisessa askeleessa teoreettisen kehittelyn ja empiriisen tutkimusprosessin sitominen yhteen on ollut aivan olennaista. Niinpä luokkateorioiden vertailussa lähdetään liikkeelle teorioiden perusteiden yleisestä arvioinnista, sen jälkeen edetään operationalisoimaan nämä teorit ja vertaillaan niiden keskinäissuhdetta empiriisen luokkarakennetarkastelun tasolla. Seuraavassa askeleessa edetään luokkatilanteeseen, jolloin kaivetaan esiin erilaisten teorioiden yhteydet työn kontrollimuotojen teoreettiseen ja historialliseen analyysiin. Tämän pohjalta arvioidaan sitten luokkateorioiden käyppyyttä empiriisten luokkatilanteen rakenteistumista koskevien tulosten valossa. Lopuksi puretaan vielä eri teorioiden luokkatietoisuutta koskevat oletukset ja koetellaan niiden käyppyyt-

tä empiirisesti. Voidaanko siis todella sanoa, että tässä luokkateorioita olisi kohdeltu ”suurena teoriانا” ilman yhteyttä konkreettisen tutkimusprosessin problemaatiikkaan? Tai voidaanko todella väittää, että empiiriset tulokset jäisivät muuttujien yhteyksiä koskeviksi epäteoreettisiksi yleistyksiksi? Kaikista kirjaamme suunnatuista moitteista tällainen kritiikki vaikuttaa kenties kaikkein harhaanjohtavimmalta.

Ei liioin vaikuta aivan kohtuulliselta, että samaa tutkimusta arvostellaan sekä liiallisesta empiirisestä materiaalista että Suomi-kiinnostuksen puutteesta. Tärkein kysymys on kuitenkin, kertooko tutkimus jotain uutta ja olennaista Suomesta. Tältä kannalta arvostelun voi kääntää itse kritiikkeihin. Monessakaan niistä (Kevätsaloa ja Siisiäistä lukuunottamatta) ei ole keskusteltu tutkimuksemme synteisinä hahmotetusta Suomi-kuvasta eikä liioin hegemonian ja yhteiskunnallisten voimasuhteiden tilasta Suomessa. (Tätähän koko tutkimuksemme viimeinen luku käsittelee.) Arvioinnit rajoittuvat — monien kohdalla tämä toki johtuu jo arvioinnin muodollisista tavoitteista — tutkimukseen yksittäisinä analyttisinä viipaleina eivätkä jaksaa edetä tämän jälkeiseen kokonaistarkasteluun.

Esimerkiksi Uusitalo väittää, että tutkimuksemme pohditaan teorioiden luonnetta, ”ei sitä millainen luokkarakenne Suomessa oikeastaan on”. (44) Tällaisen arvion perusteita on vaikea nähdä, kun luokkarakenteen luonnetta on pohdittu sekä tutkimuksen lähtökohdan muodostavan rakennetarkastelun tasolla että vielä uudestaan loppuluvussa luokkatutkimuksen muiden askeleiden jälkeen.

Luokkarajojen määräytyminen

Keskeiset teemat, jotka luokkarakennetarkastelun tasolla nousevat kritiikeissä esiin, voidaan jakaa kolmeen osaan:

- (1) luokkarajojen määräytyminen ja jyrkkyys,
- (2) uuden keskiluokan tai uusien keskikerrostumien luonne,
- (3) työväenluokan homoogeneisuus.

Kysymystä luokkarajoista ei voi asettaa abstraktisti. Luokkarajojen kriteerien ja niiden jyrkkyuden taustalla on muuttuva yhteiskuntarakenne ja tämän muutoksen dynamiikan muodostavat keskeiset luokkasuhteiden prosessit. Jos siis arvelaan työväenluokan koon olevan tutkimuksessa liian vähäisen (Björkbacka) tai väitetään, ettei tutkimus kiinnitä huomiota uusien keskiluokkien ongelmaan (Roos), molemmat väitteet saavat merkityksensä vasta, kun on avattu niiden taustalla olevat ajatukset yhteiskunnan keskeisistä muutosprosesseista. Tämä koskee myös keskeisellä tavalla Wrightin teorian luonnetta ja sen luokkaryhmäjakoa. Wrightin ajatuskuviossa uuden keskiluokan muodostuminen ja myös sen sisäinen eriytyminen liittyy pääoman tehtävien hoidon työnjaolliseen ja organisatoriseen muutokseen. Tämän prosessin perusta on pääoman rakennemuutoksesta johtuvassa hierarkisoitumisessa ja funktionaalissa eriytymisessä. Vaikka uusien keskiluokkien asemaa määrittävätkin useammanlaiset luokkasuhteiden prosessit (Kivinen 1985), on ilmeistä, ettei niiden luonnetta voi hahmottaa, jos aloitetaan Roosin tapaan suoraan kulutuksesta tai monissa arvioissa pikemminkin muodokkaasti kuin argumentoidusti lähtökohdaksi vaadituista kulttuurimääreistä.

Uudet keskiluokat

Jos ajatellaan Wrightin uusia keskiluokkia koskevien ajatusten perustaa, on ensisijaisesti keskusteltava kahdesta prosessista: omaisuuden ja hallinnan erkanemisesta ja manageriaalisten hierarkioiden muodostumisesta. Uusimpien tutkimusten valossa tämä merkitsee esimerkiksi seuraavanlaisten kehityskulujen tomatointia. On mahdollista, että luokkarakenteen ”ylimääräytyneisyys” kasvaa ”pääoman anonymsyyden” tai ”persoonattoman pääoman” (Cotrell 1984) lisääntyessä. Samoin on mahdollista, että tuotannon herruuden rakenteet edelleen keskittyvät. Tällöin tarjolla olevat herruuspositiot ja samalla uramahdollisuudet vähenevät (Carter 1985 ja Crompton-Jones 1985).

Tämänkaltaiset prosessit muuttavat sekä uusien keskiluokkien asemaa ja koostumusta että niiden suhdetta työväenluokkaan. Tällaisia prosesseja ei voi nähdä vastakkaisiksi koulutuksen ja tiedon merkityksen kasvulle, jota esimerkiksi monissa service-class -teorioissa ennakoidaan (Abercrombie ja Urry 1982 ja Goldthorpe 1982). Molemmat prosessit voivat olla käynnissä samanaikaisesti. Tuotannollisten rakenteiden abstraktius voi kasvaa ja tuotannollinen herruus voi erkaantua yhä enemmän koulutuksesta ja tiedosta. Tällaisia mahdollisuuksia selvittävä tutkimus joutuu välttämättä näitä *ristiriitoja havaitakseen* etenemään kehämäisesti tasolta toiselle.

Eräs uusien keskiluokkien koostumukseen liittyvä terminologinen ongelma, joka on synnyttänyt tarpeetontakin polemiikkaa, liittyy managereihin (meidän kirjassamme käytetään suomalaista termiä johtajat) ja manageriaaliisiin funktioihin. Wrightin teoriassa managereista puhutaan totunnaisesti arkikielestä poikkeavassa merkityksessä. Tällöin mekään emme — Wrightia seuraten — tarkoita ainoastaan huippujohtajia vaan niitä, jotka kantavat manageriaalisia funktioita. Nämä taas on ymmärrettävä laajemmin kuin vain suurpääomaa koskevana ratkaisuna tai suuryritysten henkilöstöpolitiikkana. Pääoman käyttöä koskevia ratkaisuja tehdään toki muullakin kuin Nokian tai KOP:n pääkonttoreissa. Kun eräät kriitikot ovat puhuneet johtajien luokkaryhmästä ja nähneet sen kohtuuttoman laajaksi, he ovat tyystin sivuuttaneet tämän luokkaryhmän sisäisen eriytymisen analyysin, johon tutkimuksemme on kiinnitetty varsin paljon huomiota.

Suomalaista keskiluokkakeskustelua on vaivannut tietynlainen yksioikoisuus. Inttäminen keskiluokkaisuudesta sinänsä tai tämän kysymyksen yhdistäminen kulttuuritutkimuksen ja kvalitatiivisen tutkimuksen vaatimiseen ei millään tavoin ratkaise alueen teoreettisia ongelmia. Myös keskustelu *Suomalaiset luokkakuvassa* -tutkimuksen tuloksista tulisi liittää perustaviin keskiluokkia koskeviin teoreettisiin kontribuutioihin. Pähkinänkuoressa tu-

los olisi tällöin seuraava. Keskikerrostumat ovat heterogeeninen ja myös sisäisesti hierarkisoitunut, eriaikaisia yhteiskunnallisia rakenteita kantava kokonaisuus. Service-class-teoria saa tutkimuksen tuloksista tukea sikäli, että osa keskiryhmistä (joita Wrightin teoriassa nimitetään ristiriitaisiksi palkkatyöläisemiksi) eriytyy muista. Samoin teesi alempien keskikerrosten proletarisoinnista saa tutkimuksessamme vahvistusta, kuitenkin sillä varauksella, että kysymys on proletarisoituvasta eikä loppuun asti proletarisoituneista ryhmistä. Service-class -teorian tiukimman version kaikkia otaksu- mia tutkimuksemme ei voi vahvistaa. Ennen kaikkea keskeinen ongelma "palvelevan luokan" suhteesta "palveltavaan" porvaristoon ei ratkea *Suomalaiset luokkakuvassa* -tutkimuksen puitteissa. Sen sijaan tutkimuksemme paikallistaa joitakin erilaisten keskiluokkien ryhmien sisäisiä luokkatilanteen ja tietoisuuden ristiriitoja. Tässä on nähdäksemme sen keskeinen ansio, ei pelkästään tuon tai tämän luokkaranjan vetämisessä. Lisäksi jatkotyössä on edetty määrittämään tarkemmin uusien keskiluokkien asemaa määrittäviä luokkasuhteiden prosesseja. Tällöin on problematisoitu tuotannon herruusasemien ja erilaisten henkisen työn muotojen keskinäissuhde ja tämän kautta päädytty hahmottamaan tarkemmin uusien keskiluokkien ydin- ja reunaryhmiä (Kivinen 1985).

Työväenluokan laajuus ja homogeenisuus

Muuan kritiikeissä esiintyvä syytös koskee työväenluokan laajuutta. On esitetty, että tutkimuksessamme työväenluokka olisi määritelty liian laajaksi, mistä olisi seurannut kuva epäyhtenäisestä työväenluokasta. Tähän syytökseen sisältyy sekä oikeaan osuvia että harhaanjohtavia ajatuskulkuja.

Ensinnäkin on selvää, että työväenluokan määrittäminen ei voi tehdä niin, että pyrkimyksenä olisi joko suppea tai laaja työväenluokka. Ainut pyrkimys on teoreettisesti solidi määrittelmä. Tämän jälkeen yksi luokkateoreettisen tarkastelun ydinkysymyksistä on työväenluokan

homogeenisuuden tarkastelu erilaisin määrein. Luokkarajojen vedolla ei voi samalla selviytyä luokkien homogeenisuuden pulmista.

Tämä ongelma tulee terävästi näkyviin niissä kritiikeissä, joissa kummastellaan rahapääoman työläisten tai alempien toimihenkilöiden asemaa. Kummassakin tapauksessa on kysymys ryhmästä, jonka määreissä on objektiivista ristiriitaisuutta. Rahapääoman työläisten kohdalla tämä näkyy selvimmin työtilanteen ja tietoisuuden suhteessa. Lisäksi tämän ryhmän tietoisuus on erityisellä tavalla ristiriitainen, kun sille on samanaikaisesti leimallista voimakas kriittisyys ja korkea porvarillinen puoluesamaistuminen. Alempien toimihenkilöiden kohdalla ristiriitaisuus on aseman proletarisoituvien ja privilegioitujen elementtien suhteessa tietoisuuteen. Ei ole järkevää luokkatutkimuksen strategiaa pyrkiä määrittämään luokkaryhmiä mielivaltaisesti niin, että tällaiset ristiriidat jäävät pimentoon. Pikemminkin tutkimuksen tehtävä on niiden ristiriitojen osoittaminen ja tunkeutuminen niiden rakenteellishistorialliseen perustaan.

Juuri tästä syystä ei olekaan luokkateoreettisesti perusteltua pitäytyä esimerkiksi sellaisiin käsitteisiin kuin "alemmat toimihenkilöt", joilla ei ole teoreettista sisältöä. Kun esimerkiksi Hannu Uusitalo väittää, ettei toimihenkilö-käsitettä voi pitää yksinomaan tilastollisena, hän viittaa työmarkkinoiden tasoiseen organisoitumiseen, joka siis hänen mukaansa noudattelisi pitkälle työntekijöiden ja toimihenkilöiden erotelua. Tarkemmin analysoiden tämänkin perustelu näyttää peräti pulmalliselta. Toimihenkilöiden organisoituminen ei rajoitu vain TVK:oon, STK:oon ja Akavaan. SAK:n jäsenissä on noin kolmannes toimihenkilöitä. Lisäksi sen sisällä kasvavat voimakkaimmin KTV ja VTY, joiden jäsenistä yli 95 % on toimihenkilöitä. On huomattava, että valtaosa näistä identifioituu työväenluokkaan.

Työmarkkinoiden segmentoituminen

Työmarkkinoiden segmentoitumista koskevissa tarkasteluissamme on

suhteutettu luokkatutkimusta siitä jokseenkin irrallisena kehittyneeseen työmarkkinoiden lohkoutumista koskevaan teoretisointiin. Luokkateoreettisesti ensisijaista on, ettei missään kritiikissä ole asetettu kyseenalaiseksi esitettyä teoreettista perusratkaisua, jonka mukaan työmarkkinoiden sulkeumiin johtavat strategiat on käsitteellisesti erotettava luokkasuhteiden syvärakenteiden prosesseista.

Sitä vastoin eräissä arvioissa (Lilja ja Uusitalo) on kritikoitu segmentaation operationalisointia. Tämä onkin aidosti pulmallinen. Osittain ongelmat ovat perua jo teoreettisten lähtökohtien hankaluuksista. Kyseessä on kehittyvä prädigma, jossa erilaisten suuntausten oletukset helposti lyövät toisiaan korville. Kun käyttämässämme operationalisoinnissa on reaalisesti jouduttu ottamaan huomioon vain työmarkkinoiden tarjontapuoleen liittyviä tietoja, on kuitenkin haluttu luoda kuva, jossa olisi yhdistetty sekä amerikkalaisen työvoiman kysyntäpuolelta lähtevän teoretisoinnin että eurooppalaisen tarjontapuoleen pitäytyvän kehittelyn kategorioita. Tällöin on luonnollista, että terminologia poikkeaa kummastakin yksittäisestä traditiosta. Tämä on kuitenkin toissijaista. Tärkeämpi on kysymys, onko omaksuttu operationalisointi sillä tavoin harhaanjohtava, että tulokset ja niihin sisältyvät yllätykset — esimerkiksi naisten vähäisempi osuus sekundaarityövoimassa — olisivat suorastaan vääriä.

Aivan selvää on, että omaksu- mme työhistoriaan perustuva operationalisointi on lähempänä adekvaattia työmarkkinoiden lohkoutumisen problematiikkaa kuin sellaiset selitykset, joissa lähtökoh- tana on puhtaasti subjektiivinen luokittelu tai esimerkiksi työntekijöiden ja toimihenkilöiden välinen ero.

Kari Liljan huomautus, että työhistoriaan perustuvat operationalisoinnit tuottavat tuloksen, jossa sekundaarityövoimaan kuuluu myös joitakin hyvien ammattien edustajia, pitää paikkansa. Toisaalta tätä ei Liljan tavoin tarvitse välttämättä tulkita, merkitsi siitä, että näiden kohdalla olisi kysymys virheellisestä luokittelusta. Jos otetaan huomioon

akateemisen työttömyyden ja virastotöiden laajuus, ei ole mitenkään kummallista, että hyvissä ammateissa todella on huonossa työmarkkina-asemassa olevia. Tehtyä operationalisointia tukee niin ikään varsin voimakkaasti se, että sen valossa työmarkkinoiden kysyntäpuoli jakaantuu pitkälti segmentaatio-oleutusten mukaisesti. Pienyritysten työvoimarakenne näyttää poikkeavan suurista yrityksistä juuri sillä tavoin kuin segmentaatioteorioissa on otaksuttu.

On silti selvää, että jatkossa on edelleen kehiteltävä vaihtoehtoisia operationalisointeja ja myös testattava niiden osuvuutta.

Luokkatietoisuus

Luokkatietoisuuden analyysin lähtökohdat *Suomalaiset luokkakuvassa* -teoksessa voidaan tiivistää neljään kohtaan:

— palkkatyöläisten tietoisuuden ristiriitaisuus;

— luokkareduktionismin torjuminen kansalaisyhteiskunnan teorian avulla;

— järjestäytyminen, kriittisen tietoisuuden ja toimintahalukkuuden esiintyminen suhteellisen itenäisinä luokkatietoisuuden ulottuvuuksina;

— luokkatietoisuuden erilaisten kokonaisrakenteiden eli profiilien tutkimus.

Kirjamme arvioissa ei juuri milään osin asetettu konkreettisesti kyseenalaisiksi näitä lähtökohtia. Sen sijaan keskustelu koski lähinnä joidenkin mittareiden osuvuutta. Tässä suhteessa on aivan ilmeisesti oikeutettua kiinnittää huomiota esimerkiksi keskeiseen tietoisuus- ja toimintatypologiaan, jonka käyttö tekee empiiristen analyysien tulokset verrattain raskaiksi ja työlästi avautuviksi. Tämä ei silti merkitse, että pyrkimys tietoisuuden, toiminnan ja organisoitumisen välisten jännitteiden selvittämiseen olisi syytä hylätä. Tällaisten suhteiden jäljittäminen on myös keskeinen tapa löytää tietoisuudeltaan eriaikaisia palkkatyöläisryhmiä ja näille ominaisia tietoisuusrakenteita.

Monessa suhteessa osuvia ovat myös kritiikit yksittäisten mittareiden epäonnistunutta nimeämistä

vastaan (esimerkiksi reformismimitari on aiheuttanut turhaa sekaannusta) yhtä hyvin kuin huomautukset tärkeiden tulosten kuittaamisesta liian vähällä tulkinnalla. Tässä suhteessa kirjaan on edelleen jäänyt liiaksi tutkimusprosessin raportointia ja mittareiden kehitteilyä teoreettisten yleistysten ja tärkeimpien tulosten tulkinnan kustannuksella.

Tietoisuustarkastelu on se paikka, jossa tutkimuksen metodiset rajat tulevat selvimmän näkyviin ja rinnakkainen laadullisten tai kulttuuritutkimuksen menetelmien käyttö tarjoaa selvästi lisämahdollisuuksia. Tätä osoittaa myös tutkimuksemme yhteydessä tehty tietoisuustarkastelun validiteettikoe (*Suomalaiset luokkakuvassa*, 449–451).

Tietoisuustutkimus joutuu välttämättä turvautumaan monenlaisiin ja monentasoisiin välityksiin. Tämä johtuu tietoisuuden muodostumisen *useampinapaisesta perustasta*. Analyysin tulisi tavoittaa ainakin:

— organisaatorakenteet ja niihin liittyvät traditiot ja selektiomekanismit;

— kulttuuriset oppimismiljööt

— luokka-aseman vaikutukset ja

— kansalaisyhteiskuntaa rakenteistavat prosessit.

Tässä analyysissä myös historiallinen välitys saa lisämerkityksiä verrattuna luokkatutkimuksen muihin tasoihin. Tässä suhteessa Siisiäisen esittämä ajatus reformistisen tietoisuuden ”habitusteoreettisesta” välitysten etsimisestä on mielenkiintoinen.

Luokkaprojekti

Kirjallisuus

Abercrombie, Nicholas & Urry, John: *Capital, labor and the middle classes*. London 1983.

Blom, Raimo: *Class Theories and Class Structure of Finnish Society. Comparative Project on Class Structure and Class Consciousness Working Paper series. Number 11. University of Wisconsin Madison*.

Carter, Raymond: *Capitalism, Class Conflict and the New Middle Class*. London 1985.

Cotrell, Allin: *Social Classes in Marxist Theory*. London 1984.

Crompton, Rosemary & Jones, Gareth: *White-collar Proletariat — Deskilling and Gender in Clerical Work*. London 1984.

Goldthorpe, John: *On the service class, its formation and future, teoksessa Social class and the division of labor, Essays in honour of Ilya Nestadt* (toim. Giddens ja MacKenzie), Cambridge 1982.

Kerkelä, Heikki: *Luokkatutkimuksen lähtökohdista. Tiede & Edistys 4/84*.

Kerkelä, Heikki: *Suomen luokka- ja kerrostumarakenteen kehityspiirteitä 1900-luvulla. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 47/1982*.

Kivinen, Markku: *Työn autonomia ja luokkateoria — näkökulma uusiin keskiluokkiin. Lisensiaattityön luonnos. Helsinki 1985*.

Kortteinen, Timo: *Suomalaiset Zoomissa. Tiede & Edistys 1/1985*.

Lilja, Kari: *Luokkatutkimus ja työnsosiologia. Puheenvuoro Suomen Akatemian järjestämässä luokkaprojektin arviointiseminaarissa*.

Luokkaprojekti = *Suomalaiset luokkakuvassa*. Jyväskylä 1984.

Pöntinen, Seppo: *Suomalaiset luokkakuvassa. Sosiologia 1/1985*.

Roos, J.P.: *Luokkakuvaa on retu-soitu — Suuri luokkatutkimus 1980-luvun Tandem. Luokkaprojekti muistaa työn mutta unohtaa elämäntavan. Helsingin Sanomat 17.11.1984*.

Siisiäinen, Martti: *Yhteiskunnallinen tietoisuus ja organisoituminen ”Luokkaprojektissa”*. Puheenvuoro Suomen Akatemian järjestämässä Luokkaprojektin arviointiseminaarissa.

Tigerstedt, Cristoffer: *Luokat puis- ta. Yhteiskuntasuunnittelu 1/1985*.

Uusitalo, Hannu: *Suomalaiset luokkakuvassa: kamerankäytön ongelmia. Yhteiskuntasuunnittelu 1/1985*.